

HOTĂRÎREA CURȚII CONSTITUȚIONALE
privind controlul constituționalității unor dispoziții
ale art.416 și art.444 din Codul de procedură civilă
al Republicii Moldova

Nr.2 din 19.02.2004

Monitorul Oficial al R.Moldova nr.39-41/9 din 05.03.2004

* * *

În numele Republicii Moldova,
Curtea Constituțională în componența:
Victor PUȘCAȘ - președinte, judecător-raportor
Mircea IUGA - judecător
Constantin LOZOVANU - judecător
Dumitru PULBERE - judecător
Elena SAFALERU - judecător
Ion VASILATI - judecător

cu participarea grefierului Maia Țurcan, avocatului parlamentar Iurie Perevoznic, autorul sesizării, reprezentantului permanent al Parlamentului la Curtea Constituțională Ion Mițu, conducându-se după art.135 alin.(1) lit.a) din Constituție, art.4 alin.(1) lit.a) din Legea cu privire la Curtea Constituțională, art.4 alin.(1) lit.a) și art.16 alin.(1) din Codul jurisdicției constituționale, a examinat în ședință plenară deschisă dosarul privind controlul constituționalității unor dispoziții ale art.416 și art.444 din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova*.

* M.O., 2003, nr.111-115, art.451.

Drept temei pentru examinarea dosarului a servit sesizarea avocatului parlamentar Iurie Perevoznic, depusă la 14 noiembrie 2003.

Prin decizia Curții Constituționale din 1 decembrie 2003 sesizarea a fost acceptată pentru examinare în fond.

În procesul examinării preliminare a sesizării Curtea Constituțională a solicitat puncte de vedere Parlamentului, Președintelui Republicii Moldova, Guvernului, Curții Supreme de Justiție, Ministerului Justiției, Procuraturii Generale, Baroului Avocaților din Republica Moldova, Catedrei de drept procesual civil a Universității de Stat din Moldova, Organizației obștești "Juriștii pentru Drepturile Omului", Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului din Moldova.

Examinînd materialele dosarului, audiind informația prezentată de judecătorul-raportor și argumentele expuse de participanții la ședință, Curtea Constituțională

a constatat:

1. Art.416 din Codul de procedură civilă se referă la explicațiile participanților la proces în instanța de examinare a recursului împotriva hotărîrilor și încheierilor judecătorești pentru care nu este prevăzută calea apelului.

Alin.(3) contestat stipulează următoarele: "Prevederile prezentului articol au incidență și asupra procedurii de examinare a recursului în Curtea Supremă de Justiție, cu excepția faptului că în această instanță părțile vor participa, în mod obligatoriu, prin intermediul unui avocat sau al unui alt reprezentant licențiat în drept, care își va argumenta poziția prin motive de fapt și de drept. Luările de cuvînt ale reprezentanților părților nu vor depăși 30 minute, președintele ședinței

fiind în drept să limiteze pledoariile."

Dispoziții similare conține și art.444 din Codul de procedură civilă, care reglementează procedura de examinare a recursului împotriva deciziilor instanțelor de apel.

Alin.(3) contestat are următorul cuprins: "În instanța de recurs, părțile participă, în mod obligatoriu, prin intermediul avocatului sau al unui alt reprezentant licențiat în drept. Reprezentanții părților își argumentează poziția prin motive de drept, astfel încât luările de cuvânt să nu depășească 30 de minute, președintele ședinței fiind în drept să limiteze pledoariile."

2. Prin sesizarea depusă la Curtea Constituțională se contestă obligativitatea participării părților la examinarea recursului în Curtea Supremă de Justiție prin intermediul avocatului sau al unui alt reprezentant licențiat în drept.

În ședința Curții semnatarul sesizării a extins obiectul, solicitând controlul constituționalității dispozițiilor cuprinse în art.416 alin.(3) și art.444 alin.(3) din Codul de procedură civilă privind durata de timp, de 30 de minute, rezervată reprezentanților părților pentru luările de cuvânt în instanța de recurs.

În sesizare se susține că prevederile precitate din Codul de procedură civilă încalcă dispozițiile art.4, art.15, art.20, art.26 și art.54 din Constituție.

3. Examinând dispozițiile contestate din Codul de procedură civilă prin prisma normelor constituționale și tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, Curtea reține următoarele.

Statuind în capitolul I și II din Constituție drepturile și libertățile fundamentale ale cetățenilor, Republica Moldova a consacrat și principiile generale aplicabile acestora. Fiind expuse în special în capitolul I din Constituție, aceste principii urmează a fi aplicate în egală măsură tuturor drepturilor și libertăților consacrate de Constituție și de legislația în vigoare.

Pentru garantarea exercitării lor eficiente, art.20 din Constituție consacră principiul accesului liber la justiție. Accesul liber la justiție este un principiu complex, cuprinzând mai multe relații și drepturi fundamentale, prin care se poate garanta exercitarea lui deplină.

Un drept general, care garantează persoanelor accesul liber la justiție, este dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile legitime ale persoanelor.

În vederea garantării dreptului la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești, legislatorul constituant a consfințit în capitolele II și IX principiile și drepturile constituționale, în baza cărora în Republica Moldova se exercită justiția.

Unul dintre acestea este dreptul la apărare, reglementat de art.26 din Constituție, conform căruia fiecărei persoane în Republica Moldova i se garantează dreptul la apărare, având dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale. În tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

Astfel, Curtea relevă că Constituția oferă persoanei libertatea de a alege modalitatea de apărare și posibilitatea de a se apăra prin toate mijloacele prevăzute de lege.

Drepturile și libertățile fundamentale pot fi supuse unor restrângeri, expres reglementate de art.54 din Constituție. Restrîngerile aplicate de legislator trebuie însă să respecte principiul proporționalității cu situația care le-a determinat și să nu aducă atingere existenței drepturilor sau libertăților.

4. Pentru realizarea principiului constituțional al accesului liber la justiție și garantarea dreptului la apărare, legislatorul a reglementat în Codul de procedură civilă al Republicii Moldova principiile înfăptuirii justiției în cauzele civile, precum și modul de exercitare a dreptului la apărare în astfel de cauze. Potrivit art.8 din acest Cod, părțile și alți participanți la proces au dreptul să fie asistați în judecată de către un avocat ales, iar în cazurile prevăzute de legislație, avocatul poate fi numit de orice instanță de judecată. Persoanele pot beneficia de asistență judiciară în orice fază a procesului.

În contextul cauzei examinate de Curte este relevant și principiul dreptului procesual civil al disponibilității, conform căruia în procesul civil părțile dispun de dreptul subiectiv material sau interesul legitim supus judecării și de mijloacele procesuale acordate de lege. Acest principiu, reglementat de art.27 alin.(1) din Codul de procedură civilă și sprijinit de alte dispoziții ale Codului, acordă părții dreptul de a alege modalitatea și mijloacele de apărare.

Art.27 alin.(2) din Codul de procedură civilă obligă instanța de a nu admite dispunerea de un drept sau folosirea modalității de apărare dacă aceste acte contravin legii ori încalcă drepturile sau interesele legitime ale persoanei. Din normele constituționale și prevederile art.8 din Cod, interpretate în coroborare cu art.27 alin.(2) precitat, rezultă obligația expresă a statului și a instanței de judecată de a asigura persoanei asistență judiciară eficientă.

Constituția, precum și Codul de procedură civilă, oferă părților dreptul de a iniția personal acte procesuale și de a se apăra printr-o modalitate opțională în toate fazele procesului, atât în instanța de fond, cât și în instanțele de apel și de recurs. Legislatorul a stipulat excepții de la aceste reglementări numai pentru faza procesului civil de examinare a recursului atât împotriva hotărârilor și încheierilor instanțelor judecătorești pentru care nu este prevăzută calea apelului, în cazul examinării recursului în Curtea Supremă de Justiție, cât și împotriva deciziilor instanțelor de apel. Astfel, art.416 alin.(3) și art.444 alin.(3) restrâng dreptul la apărare al părții prin obligativitatea participării la examinarea recursului în Curtea Supremă de Justiție prin intermediul avocatului sau al unui alt reprezentant licențiat în drept.

Curtea relevă că dreptul la reprezentare în procesul civil face parte și este subsidiar dreptului la apărare. În procesul exercitării dreptului la apărare, persoana, în baza acestui drept, pe lângă alte mijloace de apărare, are dreptul să apeleze la un reprezentant pentru protecția drepturilor și intereselor sale legitime. Prin urmare, dreptul la apărare nu poate fi substituit prin dreptul la reprezentare și cu atât mai puțin nu poate fi transformat într-o obligație pentru exercitarea dreptului la apărare. Această concluzie derivă din art.26 alin.(3) din Constituție, art.8 alin.(1) și art.75 alin.(1) din Codul de procedură civilă. Astfel, conform art.75 alin.(1) din Cod, în procesul civil persoanele fizice își pot apăra interesele personal sau prin reprezentanți.

5. Curtea nu poate reține argumentele invocate în ședință de către reprezentantul permanent al Parlamentului la Curtea Constituțională, care a arătat că Curtea Supremă de Justiție examinează numai probleme de drept și de aceea este necesară participarea exclusivă a specialiștilor în drept, părțile având posibilitatea să-și expună obiecțiile în scris prin intermediul recursului.

Curtea consideră că, lipsind părțile de posibilitatea de a pleda în fața Curții Supreme de Justiție, art.416 alin.(3) din Codul de procedură civilă restrânge dreptul lor la apărare. Or, în soluționarea

recursurilor împotriva hotărîrilor și încheierilor judecătorești pentru care nu este prevăzută calea apelului, Curtea Supremă de Justiție examinează nu numai probleme de drept, ci și de fapt.

În context Curtea observă de asemenea că prin normele contestate se ignoră dreptul la apărare al unor categorii de persoane, care, în virtutea calificăției profesionale, nu necesită asistență judiciară. Or, în sensul normelor contestate, un specialist în drept - parte în proces - nu poate pleda în fața Curții Supreme de Justiție, legislatorul obligîndu-l să apeleze la un avocat sau un alt reprezentant licențiat în drept.

6. Pentru aprecierea constituționalității normelor contestate Curtea consideră relevant art.10 din Declarația Universală a Drepturilor Omului*, conform căruia orice persoană are dreptul, în deplină egalitate să fie ascultată în mod echitabil și public de un tribunal independent și imparțial, care va hotărî fie asupra drepturilor și obligațiilor sale, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva ei.

* Tratatate internaționale, vol.1, pag.14.

În aceeași ordine de idei se înscriu prevederile art.6 alin.3 lit.c) din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, conform căreia orice acuzat are, în special, dreptul să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloace necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci cînd interesele justiției o cer.

* Tratatate internaționale, vol.1, pag.345.

Aceste prevederi urmează a fi aplicate prin prisma jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, conform căreia dispozițiile art.6 din Convenție se aplică în aceeași măsură și pentru cauzele civile*.

* Cazul Airey c.Irlandei din 9 octombrie 1979.

Normele tratatelor internaționale precitate, fiind aplicate prin prisma art.4, 20, 26 din Constituție, impun reglementarea dreptului la apărare în procesul civil pentru toate persoanele în așa mod, încît partea în proces să se poată apăra ea însăși, să fie ascultată personal, avînd dreptul, și nu obligația, de a fi asistată de un avocat ales, iar cînd interesele justiției o cer, dacă nu dispune de mijloacele necesare, numit din oficiu, creîndu-se pentru aceasta un mecanism eficient.

7. Supunînd controlului constituționalității dispozițiile art.416 alin.(3) și art.444 alin.(3) din Codul de procedură civilă privind limitarea în timp, pînă la 30 de minute, a pledoariilor reprezentanților părților în fața Curții Supreme de Justiție, Curtea invocă art.6 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, conform căruia orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale într-un termen rezonabil. În opinia Curții, art.6 din Convenție urmează a fi aplicat și pentru dispozițiile contestate din Cod privind pledoariile reprezentanților părților în fața instanței.

Curtea apreciază ca fiind nejustificată restricționarea temporală a pledoariilor reprezentanților părților în proces. În cazul unor procese civile complexe, dacă interesele justiției o cer, luările de cuvînt ale reprezentantului părții nu pot fi limitate în timp fără a se lua în considerare circumstanțele cauzei. Or, instanța sau președintele ședinței, care, așa cum prevăd dispozițiile codului, are dreptul să

limiteze pledoariile, în funcție de complexitatea cauzei, pot decide cât timp să acorde părților pentru a pleda în fața Curții Supreme de Justiție.

8. Pentru considerentele expuse, Curtea Constituțională apreciază că restrângerea prin art.416 alin.(3) și art.444 alin.(3) din Codul de procedură civilă a dreptului la apărare nu se înscrie în limitele art.54 alin.(2) din Constituție, nefiind proporțională cu situația care a determinat-o, și anume procedura de exercitare a recursului în fața Curții Supreme de Justiție.

Pentru motivele arătate, în temeiul art.140 din Constituție, art.26 din Legea cu privire la Curtea Constituțională, art.62 lit.a) și art.68 din Codul jurisdicției constituționale,

Curtea Constituțională

HOTĂRĂȘTE:

1. Declară drept neconstituționale:

- sintagma "cu excepția faptului că în această instanță părțile vor participa, în mod obligatoriu, prin intermediul unui avocat sau al unui alt reprezentant licențiat în drept, care își va argumenta poziția prin motive de fapt și de drept. Luările de cuvânt ale reprezentanților părților nu vor depăși 30 de minute" din art.416 alin.(3) din Codul de procedură civilă;

- sintagma "în mod obligatoriu, prin intermediul avocatului sau al unui alt reprezentant licențiat în drept. Reprezentanții părților își argumentează poziția prin motive de drept, astfel încât luările de cuvânt să nu depășească 30 de minute" din art.444 alin.(3) din Codul de procedură civilă.

2. Prezenta Hotărîre este definitivă, nu poate fi supusă nici unei căi de atac, intră în vigoare la data adoptării și se publică în "Monitorul Oficial al Republicii Moldova".

PREȘEDINTELE
CURȚII CONSTITUȚIONALE

Victor PUȘCAȘ

Chișinău, 19 februarie 2004.
Nr.2.

ADRESĂ

În cadrul examinării sesizării avocatului parlamentar Iurie Perevoznic, asupra căreia Curtea s-a pronunțat la 19 februarie 2004, s-a constatat că la adoptarea art.416 alin.(3) și art.444 alin.(3) din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova Parlamentul nu a ținut cont de necesitatea asigurării dreptului la apărare pentru toate categoriile de persoane în toate fazele procesului civil.

Art.20 din Constituție garantează oricărei persoane dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime; nici o lege nu poate îngreuna accesul la justiție.

Dreptul la apărare este statuat în art.26 din Constituție, conform căruia fiecare om are dreptul să reacționeze independent, prin mijloace legitime, la încălcarea drepturilor și libertăților sale. În tot cursul procesului părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

Dezvoltînd normele constituționale, art.8 din Codul de procedură civilă asigură părților și altor participanți la proces dreptul de a fi asistați în judecată de către un avocat ales, iar în cazurile prevăzute de legislație, numit de instanță. Asistența judiciară poate fi acordată în orice fază a procesului.

La elaborarea normelor privind acordarea asistenței judiciare prin decizia instanței de judecată este necesar să se soluționeze problema aprecierii circumstanțelor care au determinat partea să pretindă acest drept, a posibilităților părții de a suporta cheltuielile de judecată, serviciile avocatului și a necesității acordării asistenței judiciare din oficiu.

Necesitatea instituirii procedurii în cauză este dictată și de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care a constatat că "în pofida absenței unor prevederi similare (acordarea asistenței juridice din oficiu pentru cauzele penale - nota Curții Constituționale) pentru cauzele civile, articolul 6 poate institui uneori obligația statului de a pune la dispoziție asistența unui avocat atunci când aceasta este indispensabilă pentru accesul efectiv la justiție sau când reprezentarea legală este obligatorie, așa cum se prevede în legislația unor state contractante pentru anumite cauze, sau datorită complexității procedurilor ori a cazului". Recomandări similare conțin Rezoluția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei nr.(78) 8 cu privire la asistența juridică și consultanța juridică, Recomandarea Comitetului de Miniștri nr.R(93) 1 din 8 ianuarie 1993 cu privire la accesul efectiv la drept și la justiție a persoanelor extrem de sărace. Conform acestor recomandări, nu trebuie să existe nici un impediment în revendicarea și apărarea drepturilor persoanelor în fața instanței de judecată care examinează cauze civile, comerciale, administrative, sociale și fiscale.

* Cazul Airey c.Irlandei din 9 octombrie 1979.

Mecanismul de acordare a asistenței judiciare prin decizia instanței de judecată este reglementat în codurile de procedură civilă sau în legi speciale în unele țări ca Republica Cehă, Lituania, Polonia, România, Slovenia, Slovacia, Ungaria ș.a.

Pentru motivele arătate, în temeiul art.79 din Codul jurisdicției constituționale, Curtea consideră oportună soluționarea acestor probleme.

Conform art.28/1 din Legea cu privire la Curtea Constituțională, Parlamentul va examina prezenta adresă și, în termen de 3 luni, va informa Curtea asupra rezultatelor examinării acesteia.

PREȘEDINTELE
CURȚII CONSTITUȚIONALE

Victor PUȘCAȘ

Parlamentului Republicii Moldova
19 februarie 2004